

A TRANZAKCIÓS ADÓ HATÁSA A LAKOSSÁGI BANKBETÉTEK LIKVIDITÁSI PRÉMIUMÁRA¹

DR. KOVÁCS GÁBOR²

Összefoglalás:

A tanulmány célja, hogy bemutassa, hogyan változott meg a lakossági bankbetétek likviditási prémiumának nagysága a tranzakciós adó hazai bevezetésének következményeként. A vizsgálat során elemzésre kerül a bankszektor szereplői által jelenleg kínált összes betéti konstrukcióhoz tartozó likviditási prémium, melyek nagysága kínálati oldalról közvetlenül a tranzakciós-pénzforgalmi költségekből kerül levezetésére. Az elemzés célja tehát az egyes konstrukciók likviditási prémiumának mérése is, illetve a tanulságok szektor szintű összegzése és levonása. A likviditási prémium nagyságának elemzése során mind a befektetett összeg nagysága, mind pedig a lekötés futamidejének hossza szerinti kapcsolatrendszer bemutatására is sor kerül. Mivel a likviditási prémium nagysága jelentős befolyást gyakorol a piaci verseny mértékére is, a tanulmány kísérletet tesz ennek a hatásrendszernek a felvázolására és a kapcsolódó modellparaméterek becslésére is.

Kulcsszavak:

Tranzakciós illeték, bankbetét, likviditás, kamat, verseny.

Summary:

The research is aimed at examining the change in liquidity premium of bank deposits due to the launch of financial transaction tax. The liquidity premium of all bank deposits offered by Hungarian banks will be analysed and will be calculated based on the transfer costs of supply side. The objective of the research is to measure the size of liquidity premium on sector level. The potential relationship among the size of investment, duration and the size of liquidity premium will be also analysed. Since the size of liquidity premium has a considerable influence on market competition, the research tries to model this relationship and to estimate the value of corresponding parameters.

Keywords:

Transaction tax, bank deposit, liquidity, interest, competition.

Bevezetés

A lakosság pénzügyi kultúrája szinte az összes korcsoportban összességében alacsonynak mondható, a magyar lakossági ügyfelek továbbra is tájékozatlannak tekinthető a pénzügyek területén (lásd részletesebben Csiszárík-Kocsir 2013, ill. MNB-Pénziránytű-GFK kutatás eredményei). A megfelelő pénzügyi döntések meghozatalának, illetve a piaci körülményekhez való alkalmazkodásnak az egyik fontos feltétele, hogy az ügyfelek relatíve alacsony tranzakciós költségek vállalása mellett tudjanak reagálni a változásokra. Bankbetétek esetén ez szorosan összefügg a bankváltás költségeivel, melynek a pénzforgalmi díjak jelentős hányadát adják. Ezen oknál fogva is tehát különösen fontos annak vizsgálata, hogy a tranzakciós illeték bevezetése következtében a felmerülő tranzakciós költségek hogyan alakulnak és mennyiben korlátozzák a rugalmas alkalmazkodást, illetve a piaci versenyt. Ennek megfelelően a teljes hazai lakossági betéti piac viszonylatában – különböző lekötési összegek és futamidők függvényében – meghatározásra kerül az a likviditási kamatprémium, mely minimálisan szükséges ahhoz, hogy a bankváltás (közvetlenül monetáris formában jelentkező) költségeit ellensúlyozza.

¹ A kutatás a TÁMOP-4.2.2/B-10/1-2010-0010 *Tehetséggondozási rendszer és a tudományos-képzési műhelyek fejlesztése a Széchenyi István Egyetemen* projekt keretében valósult meg.

² Dr. Kovács Gábor egyetemi adjunktus, Széchenyi István Egyetem, Kautz Gyula Gazdaságtudományi Kar, Gazdasági Elemzések Tanszék. E-mail: kovacs@sze.hu.

Elméleti áttekintés

A piaci mechanizmusok mellett a hazai banki betéti piac sajátosságait a pénzügyi válság közvetlen hatásain túl az állami válságkezeléshez kapcsolódó *gazdaságpolitika, kormányzati intézkedések és szabályozási változások* is befolyásolják. Az elemzés célja – terjedelmi korlátok okán – azonban nem elsősorban ezen intézkedések hatásmechanizmusának, illetve hatékonyságának elemzése, hanem elsődlegesen a betéti piacon kialakult pénzügyi struktúra jellemzése és bemutatása. Mivel általánosságban elfogadott az a nézet, hogy a szektor egészére vonatkozó szabályozási változások – köztük a tranzakciós illeték bevezetése is – összességében *versenysemlegesnek* tekinthetők (lásd pl. Várhegyi 2011), ennél fogva nem indokolt tehát a pénzügyi közvetítők különböző ismerévek alapján lehatárolt szegmenseinek elkülönült elemzése.

A bankok a betéti termékek árazása során alapvetően a mikroökonómiai megközelítést, illetve a költség alapú árazást, vagy ezek valamely kombinációját alkalmazzák (Bankárképző 2008). A bankok a *mikroökonómiai megközelítés* során elsődlegesen a versenytársak magatartására reagálva alakítják ki saját árazási stratégiájukat. Ebben a szemléletben meghatározó jelentőségű a piaci erők szerepe, a verseny erőssége, a piaci struktúra és a fogyasztók árugalmassága. A likviditási prémium megjelenése éppen ezt az árugalmasságot képes közvetlenül meghatározni azáltal, hogy ellentételezi a rugalmasság illikviditásból származó költségeit. A *költség alapú árazás* során a bank elsődlegesen saját várható bevételeire és kiadásaira koncentrálnak, figyelembe véve ugyanakkor a kapcsolódó makrogazdasági és fogyasztói szintű összefüggéseket, várható tendenciákat, várakozásokat is.

A *bankverseny* elemzési lehetőségeivel kapcsolatosan a szakirodalomban kétféle nézet uralkodik. A hagyományos szemlélet szerint a bankpiac vizsgálatára is alkalmazhatók az ipari szervezetekre kialakított elemzési keretek, melyek szimmetrikus információkra épülnek és a termelés hatékonyságára koncentrálnak. Ezzel szemben a bankok piaci hatalmára összpontosító modellekben a bankok szándékosan relatíve magasán tartják a tranzakciós költségeket és ezáltal torzítják a termelők és fogyasztók megtakarítási és beruházási döntéseit (Várhegyi 2003). A verseny hiányából fakadó költségek társadalmi (jóléti) veszteségként jelentkeznek és akár jelentős összegűek is lehetnek (Oxenstierna 1999).

A versenyintenzitás mérésére a gyakorlatban leginkább elterjedt jelzőszámok a piac struktúráját és jövedelmezőségét leíró mutatók. Alkalmazhatóságuk azon a feltételezésen nyugszik, hogy egy oligopolisztikus piacon a domináns piaci szereplők képesek a versenypiacihoz képest szignifikánsan magasabb profitot realizálni (Gém 2008). Az ún. *struktúra-magatartás-teljesítmény* (SCP) modellek mellett a verseny intenzitásának jellemzésére gyakran vizsgálják a bankok árazási magatartását is. Ennek során kiemelt figyelmet kaphat az ügyfélmobilitás mértéke, irányai és a tendenciái.

Az *ügyfelek kamatérzékenysége* ugyanakkor mind a mikroökonómiai, mind a költség alapú megközelítés követői számára lényeges paraméter lehet. A kamatérzékenységet elsődlegesen az ügyfelek preferenciái és a bankváltás költségei befolyásolják (Bankárképző 2008). A betétek iránti kereslet árugalmassága a *bankváltás költségei* miatt jelentősen csökkenhet, amit a bankok általában figyelembe is vesznek az árazási stratégiájuk kialakítása során (Zephirin 1994). A bankváltási költségek ugyanakkor nehezen mérhetők, mivel nem csak kézzelfogható és közvetlenül monetáris formában azonosítható költségeket jelentenek, hanem ide sorolandóak bizonyos alternatív típusú költségek (pl. a betéti termékek összehasonlítására fordított idő, tanulási költségek, stb.), illetve a fogyasztói hasznosságérzet pszichológiai eredetű változásai (pl. komfortérzet csökkenése) is (Gondat-Larralde – Nier 2006).

A bankváltási költségek vizsgálatának egyik lehetősége azok tranzakciós költségként történő értelmezése. Általánosságban bankbetétek esetén a tranzakciós költségek két fő

csoportja különíthető el. Amennyiben az adott költségelem nem irányul pénzügyi kockázat kezelésére, akkor lebonyolítás, ügyviteli költségekről beszélhetünk, ellenkező esetben pedig kockázat(veszteség)kezelési költségekről. A tranzakció folyamatának korrigálása során ugyanakkor szintén felléphetnek tranzakciós költségek, de mivel ezen veszteségek nem harmadik féllel szembeniek, így a lebonyolítási, ügyviteli költségek közé sorolandóak (Kállay 2005).

Empirikus elemzés

Az empirikus *elemzés célja* a lakossági ügyfelek számára kínált bankbetéti konstrukciókhoz kapcsolódó likviditási kamatprémium meghatározása a hazai piacon. Az elemzés magában foglalja a lekötéshez kapcsolódó optimális bankszámla-konstrukciók bankonkénti meghatározását is. A vizsgálat során bemutatásra kerülnek a lekötött összeg nagysága, a bankbetétek futamideje és a likviditási prémium nagysága közötti feltételezett összefüggések is. Az elemzés során a kutatási terület alábbi lehatárolásai történtek meg:

- Közvetlen banki termékek
- Lakossági termékek
- „Tiszta” betéti termékek (kombinált betétek nem)
- Forintalapú termékek
- Rövid lejáratú betétek (futamidő < 1 év)
- A speciális ügyfélszegmensekre (pl. diákok) kialakított számlacsomagokat nem vettük figyelembe.
- Az esetleges „prémium banking” ajánlatokat nem vizsgáltuk.
- A „nem standard” (ügyfélre szabott) ajánlatokat nem vettük figyelembe.

Az elemzés során feltételeztük a döntéshozó megtakarítók (lakossági ügyfelek) pénzügyi racionalitását és megfelelő informáltságát (a rendelkezésre álló információk összegyűjtésének és megfelelő értelmezésének képességét). Az optimális számlacsomag kiválasztásakor a közvetlenül is mérhető, monetarizált formában jelentkező költségeket vettük figyelembe.

Az elemzés során a jelzett kutatási terület vonatkozásában *teljes körűen vizsgáltuk* a hazai bankrendszer szereplőinek ajánlatait 2013. március 15-i időpontra. A korábban tett lehatárolások alapján ez összesen 25 kereskedelmi bankot és azok összes lakossági bankszámla-konstrukcióját jelenti. Az egyes bankszámlákhoz kapcsolódó költségek meghatározása során az ún. akciós feltételek teljesítésétől eltekintettünk, kivéve azokat az eseteket, amikor ezek teljesítése egyértelműen és automatikusan megvalósítható volt (pl. a megtakarítás nagyságával összefüggő előnyök figyelembe vétele). A bankváltás költségeinek és a likviditási kamatprémium nagyságának meghatározása során a számlavezetési költségekből és a pénzforgalmi díjakkól indultunk ki. A számlavezetéshez kapcsolódó költségek során eltekintettünk a számlazárási díjtól és a minimális számlafenntartási idő megsértése esetén adódó „büntetődíjtól” (ezek szektor szintű hatása összességében elhanyagolható volt, csupán 1-1 banknál jelentkezett). A számlamegszüntetés időbeli késletetése miatti hatásokat azonban figyelembe vettük azzal, hogy a tervezett futamidőhöz képest további egy hónap számlavezetési díjával is számoltunk.

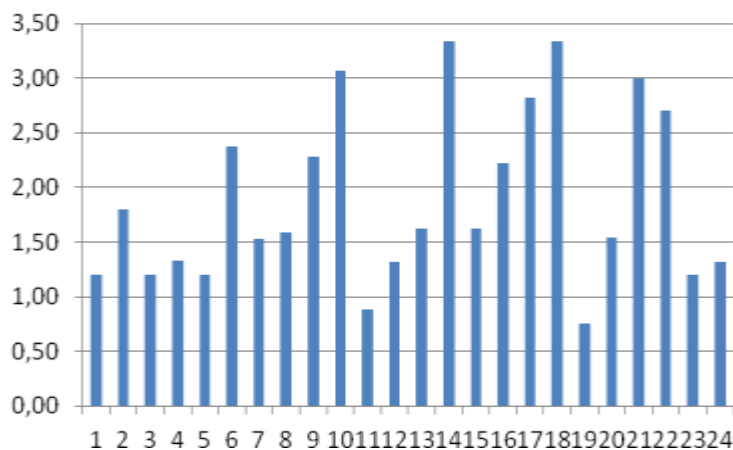
Az elemzés során két futamidő: 2 és 6 hónap, valamint 3-3 lekötött összeg: 1 millió forint, 5 millió forint és 20 millió forint paraméterek mellett vizsgáltuk a likviditási prémium alakulását meghatározó tényezők közötti összefüggéseket (összesen 6 forgatókönyv). Ennek első lépéseként összegyűjtésre került az összes bank összes bankszámla-konstrukciójának a

döntés szempontjából releváns sajátossága, díjai, a díjmeghatározás módja, különös tekintettel a pénzforgalmi díjakra (eseti átutalás, bankon kívülre), illetve számlavezetési díj. A pénzforgalmi díjknál mindig a lehető legolcsóbb és a gyakorlatban is megvalósítható alternatívát vettük figyelembe. Ezt követően minden bank minden számlakonstrukciójára meghatároztuk a bankváltás költségeinek összegét mind a 6 forgatókönyvre. A költségek alapján ezt követően minden banknál mind a 6 esetre kiválasztottuk az optimális számlacsomagot a betétlekötéshez. Az így adódó költségek, a lekötött összeg és a futamidő alapján került meghatározásra minden bank esetén mind a hat forgatókönyvre a likviditási kamatprémium értéke. A továbbiak elsőként a 6 szituáció esetére adódott kamatprémiumok eloszlását elemzem, majd ezt követően hasonlítom össze az egyes forgatókönyvek esetén adódó fontosabb sajátosságokat, eltéréseket.

Lekötött összeg 1 millió forint, 2 hónapra:

A vizsgált 24 bank esetén adódó kamatprémiumok alakulását mutatja az 1. ábra (véletlenszerű sorrendben).

1. ábra
A kamatprémium alakulása (1 millió Ft, 2 hónap)

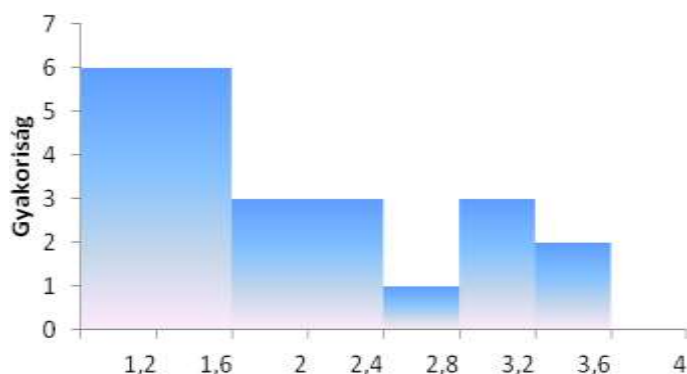

Forrás: saját szerkesztés

A likviditási kamatprémium átlagos értéke 1,88 százalékpont volt, míg a módusz becsült értéke 1,2, a medián pedig 1,6 százalékpontot tett ki. Az adatok jelentős szóródást mutattak, a szórás értéke 0,79 százalékpont, a relatív szórás 42,1 százalék volt. Az adatok osztályközös gyakorisági sorba rendezésével felrajzolhatóvá volt az azok eloszlását mutató hisztogram is (2. ábra).

2. ábra

A kamatprémium eloszlása (1 millió Ft, 2 hónap)

Forrás: saját szerkesztés

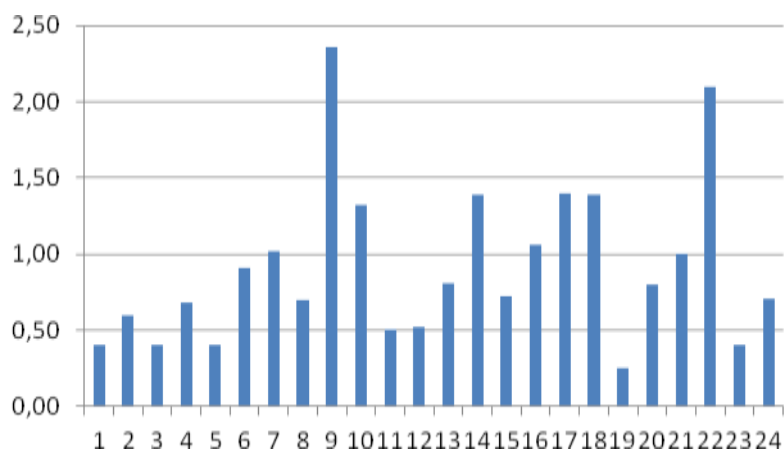
Mint a hisztogram is mutatja, a likviditási kamatprémium értéke erős jobboldali aszimmetriát mutatott.

Lekötött összeg 1 millió forint, 6 hónapra:

A likviditási kamatprémium átlagos értéke ebben az esetben csupán 0,91 százalékpont volt, ami lényegesen alacsonyabb a 2 hónapos lekötéshez képest. A módusz becsült értéke 0,4, a medián pedig 0,76 százalékpontot tett ki. Az adatok itt is jelentős szóródást mutattak, a szórás értéke 0,53 százalékpont, a relatív szórás 58,5 százalék volt.

3. ábra

A kamatprémium alakulása (1 millió Ft, 6 hónap)

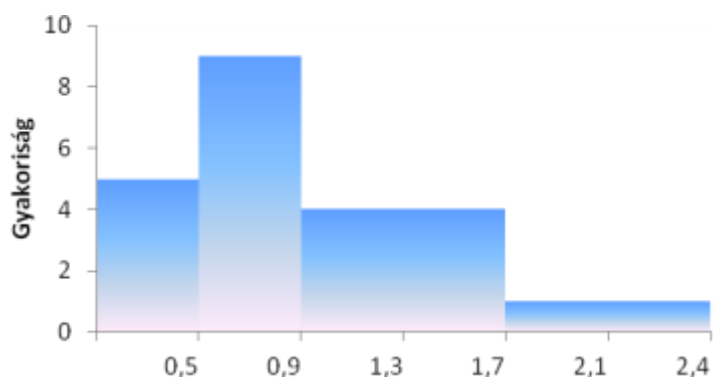

Forrás: saját szerkesztés

Mint a hisztogram is mutatja, a baloldali aszimmetria mértéke jóval kisebb volt, mint a két hónapos lekötésnél. A kamatprémium értéke nyolc bank esetén is 0,5 és 0,9 százalékpont közé esett.

4. ábra

A kamatprémium eloszlása (1 millió Ft, 6 hónap)

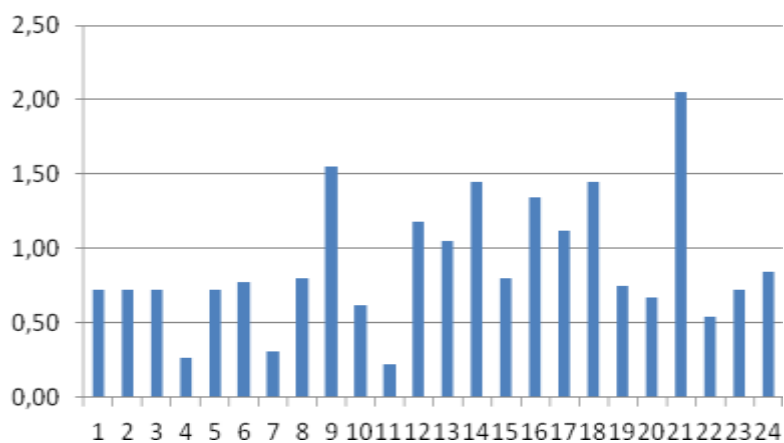
Forrás: saját szerkesztés

Lekötött összeg 5 millió forint, 2 hónapra:

Ennél a lekötött összeg nagyságánál a kamatprémiumok jelentős csökkenése figyelhető meg. Ennek oka a tranzakciós illeték nagyságát felülről behatároló 6000 Ft-os limit, ami a banki árképzésben az átutalási díjak meghatározásakor is megjelenik. A 0,2%-os díjhoz tartozó maximális illetékfizetési kötelezettség 3 millió forintos összeghez tartozik, így 5 millió Ft esetén már túllépjük ezt, tehát a díj relatív nagysága csökkenni fog.

5. ábra

A kamatprémium alakulása (5 millió Ft, 2 hónap)

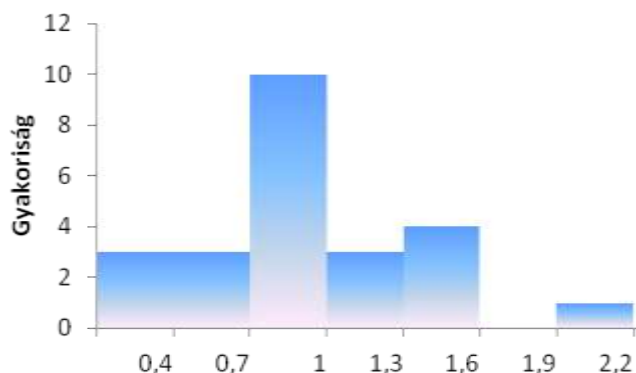

Forrás: saját szerkesztés

A likviditási kamatprémium átlagos értéke ebben az esetben csupán 0,89 százalékpont volt, ami lényegesen alacsonyabb az 1 millió forintos lekötéshez képest. A módusz becsült értéke 0,72, a medián pedig 0,76 százalékpontot tett ki. Az adatok itt is jelentős szóródást mutattak, a szórás értéke 0,44 százalékpont, a relatív szórás 49,1 százalék volt.

6. ábra

A kamatprémium eloszlása (5 millió Ft, 2 hónap)

Forrás: saját szerkesztés

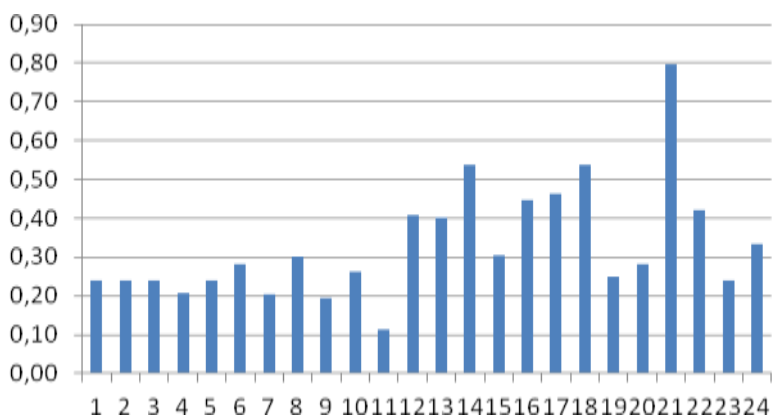
Érdekes módon a kamatprémium eloszlása itt már alig tért el a szimmetrikustól, csupán gyenge baloldali aszimmetriát mutatott.

Lekötött összeg 5 millió forint, 6 hónapra:

A 6 hónapos futamidő esetén az átlagos kamatprémium jelentősen, mintegy harmadára csökkent (0,33 százalékpont) a két hónapos, azonos összegű lekötéshez képest. A medián és módusz értéke még ennél is jóval alacsonyabb volt (0,28 és 0,24 százalékpont). A kamatprémiumok szóródása a két hónapos lekötéshez hasonlóan továbbra is jelentős volt (44,86%).

7. ábra

A kamatprémium alakulása (5 millió Ft, 6 hónap)

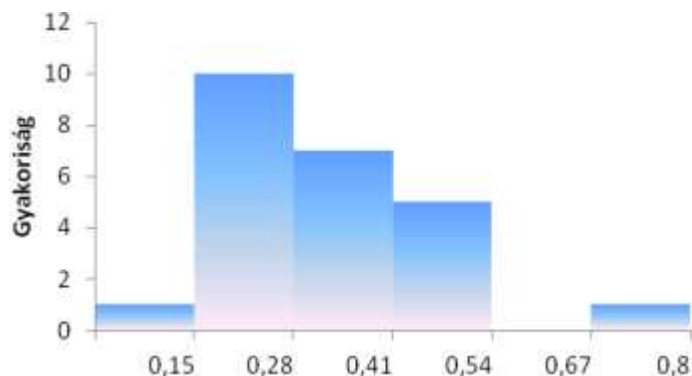

Forrás: saját szerkesztés

A korábban szinte szimmetrikusnak tekinthető eloszlás a 6 hónapos futamidő esetén jelentősen módosult és baloldali aszimmetriát mutatott.

8. ábra

A kamatprémium eloszlása (5 millió Ft, 6 hónap)

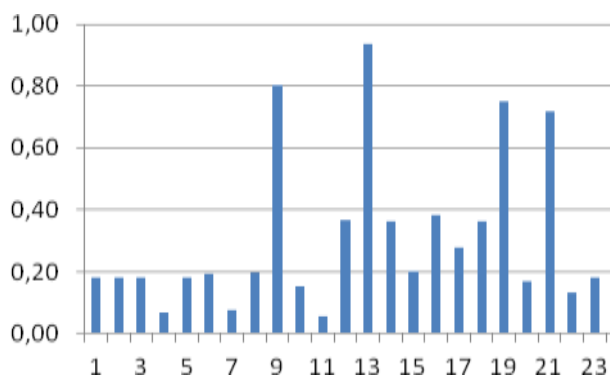
Forrás: saját szerkesztés

Lekötött összeg 20 millió forint, 2 hónapra:

A 20 millió Ft-os lekötött összeg esetén kérdéses volt, hogy a tranzakciós illeték 3 millió forintos határhoz tartozó maximális nagysága miatti relatív díjcsökkenés vajon a szintén határ feletti 5 millió forintos lekötött összeghez képest mennyire tud jelentős lenni. Az átlagos érték ennek megfelelően közel harmadára csökkent (0,31 százalékpont). A módusz és medián értéke is 0,18 százalékpont körül alakult. A szóródás relatív nagysága ugyanakkor az 5 millió forintos lekötéshez képest mintegy duplájára emelkedett (81,17%)

9. ábra

A kamatprémium alakulása (20 millió Ft, 2 hónap)

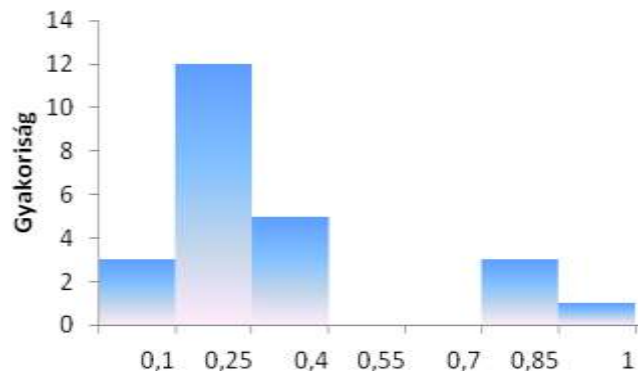

Forrás: saját szerkesztés

A likviditási kamatprémium értéke jelentős mértékű baloldali aszimmetriát mutatott. Leggyakoribb értéke 0,1 és 0,25 százalékpont közé esett.

10. ábra

A kamatprémium eloszlása (20 millió Ft, 2 hónap)

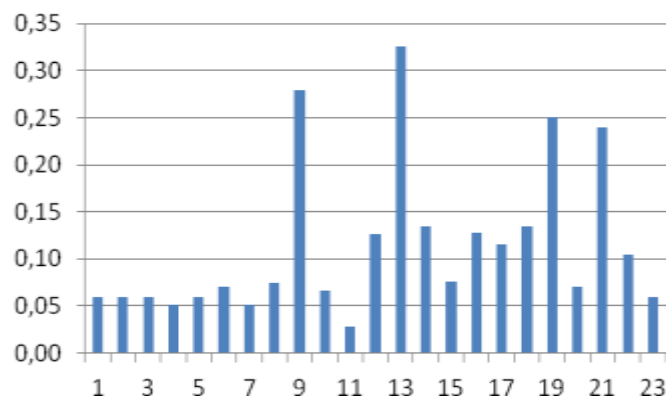
Forrás: saját szerkesztés

Lekötött összeg 20 millió forint, 6 hónapra:

Mint várható volt, az átlagos likviditási kamatprémium a legnagyobb lekötött összeg és a leghosszabb futamidő esetén lett a legalacsonyabb (0,11 százalékpont). A medián értéke 0,072, míg a szórás becslést értéke csupán 0,06 százalékpont volt. Az adatok szóródása továbbra is jelentős volt (71,88%).

11. ábra

A kamatprémium alakulása (20 millió Ft, 6 hónap)

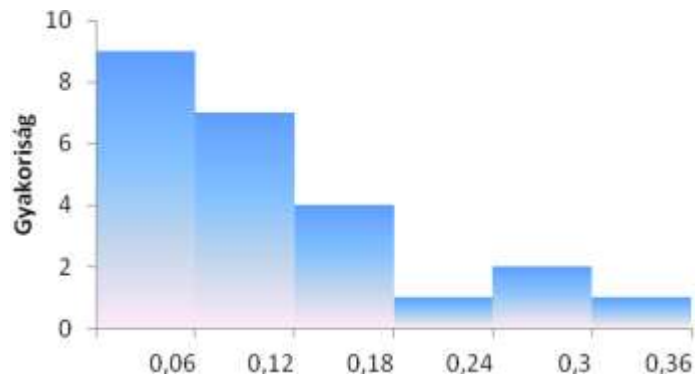

Forrás: saját szerkesztés

A kamatprémiumok eloszlása egyértelmű, erős baloldali aszimmetriát mutatott, de a legmagasabb kamatprémium is 0,33 százalékpont alatt maradt.

12. ábra

A kamatprémium eloszlása (20 millió Ft, 6 hónap)

Forrás: saját szerkesztés

Összegzés

Összességében megállapítható, hogy a tranzakciós illeték bevezetése, annak mértéke és megállapításának módja jelentős hatást gyakorol a pénzforgalmi díjakra és azon keresztül a likviditási kamatprémium átlagos szektorális értékére. A kamatprémium értéke a futamidő és a lekötött összeg nagyságával együtt fokozatosan csökken, ami a tranzakciós illeték felső korlátjával, illetve a költségek időbeli „szétterítésével” magyarázható. A kamatprémium abszolút nagysága ugyanakkor a vizsgálat időpontjában jellemző átlagos hazai szektorális betéti kamatlábszinthez képest szinte minden esetben jelentősnek volt mondható, ami egyértelműen megnehezíti és pénzügyileg irrelevánssá teszi sok esetben a bankváltás lehetőségét. Az egyes bankok között ugyanakkor jelentős mértékű szóródás volt tapasztalható a kamatprémium tekintetében, amit a relatív szórás jelentős értéke is mutatott minden vizsgált szituáció esetén. A kamatprémium eloszlása szinte minden esetben baloldali aszimmetriát jelzett, melynek értelmében több bank volt, mely az átlagnál kisebb kamatprémiumot mutatott.

Irodalomjegyzék

- Bankárképző (2008): Tanulmány a banki betéti szolgáltatások árképzési gyakorlatáról magyarországi és nemzetközi viszonylatban.
http://www.pszaf.hu/data/cms1571949/Bank_rk_pz_lakoss_gi_bet_ti_rk_pz_s_tanulm_ny_080829.pdf (Letöltés ideje: 2013. május 6.)
- Csiszárík-Kocsir Ágnes (2013): A huszonéves fiatalok pénzügyi alapfogalom ismerete egy kérdőíves kutatás eredményeinek tükrében. „A felfedező tudomány” c. konferencia konferenciakötete, MTA VEAB (megjelenés alatt).
- Gém Erzsébet (2008) (szerk.): A versenyintenzitás mérése a retail banki szolgáltatások piacán. Kutatási jelentés, KOPINT Konjunktúra Kutatási Alapítvány.
<http://www.gvh.hu/domain2/files/modules/module25/56811940C2313AF1.pdf> (Letöltés ideje: 2013. május 6.)
- Gondat-Larralde, C. – Nier, E. (2006): Switching costs in the market for personal current accounts: some evidence for the United Kingdom. Working Paper No. 292, Bank of England.

- Kállay László (2005): Tranzakciós költségek: optimum, méretgazdaságosság, egyensúly. Doktori disszertáció. http://doktori.bibl.u-szeged.hu/322/1/de_2932.pdf (Letöltés ideje: 2013. május 6.)
- MNB-Pénzügyiránytű-GFK (2011): Pénzügyi kultúra alapkutatás. http://www.mnb.hu/Root/MNB/Sajtoszoba/mnbhu_pressreleases/mnbhu_pressreleases_2011/mnbhu_kozlemany_20110407.
- Oxenstierna, G.(1999): Testing for market power in the Swedish banking oligopoly. http://www.kkv.se/upload/filer/forskare-studenter/projekt/1997/proj130-1997_4.pdf (Letöltés ideje: 2013. május 6.)
- Várhegyi Éva (2003): Bankverseny Magyarországon. Közgazdasági Szemle, L. évf., 2003. december, 1027–1048.
- Várhegyi Éva (2011): A magyar bankszektor szabályozása és versenyhelyezete a válságban, in: Valentiny Pál – Kiss Ferenc László – Nagy Csongor István: Verseny és szabályozás 2011. MTA KRTK Közgazdaság-Tudományi Intézet, 210–238.
- Zephirin, M. G. (1994): Switching costs in the deposit market. The Economic Journal, Vol. 104, No. 423., March, 455–461.